

بررسی میزان امید به آینده و عوامل مؤثر بر آن در بین شهروندان تهرانی

رضا صفری شالی* ، پویا طوافی**

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۱۱/۲۵ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۳/۱۹

چکیده

امید به آینده یکی از شاخص‌های کیفیت زندگی و رفاه اجتماعی است. پژوهش حاضر باهدف تعیین میزان امید به آینده و عوامل مؤثر بر آن در بین شهروندان تهرانی انجام شده است. پژوهش به روش پیمایشی و با استفاده از تکنیک پرسشنامه به اجرا درآمده است. جامعه آماری شامل شهروندان بالای ۱۸ سال ساکن در شهر تهران است. حجم نمونه ۶۱۰ نفر و افراد نمونه به شیوه نمونه‌گیری مطبق و خوشه‌ای چندمرحله‌ای و تصادفی ساده انتخاب شده‌اند. نتایج توصیفی نشان می‌دهد که ۵۴/۳ درصد از شهروندان تهرانی از امید به آینده بالایی برخوردارند و مابقی از امید نسبی و یا حداقلی برخوردار هستند. نتایج آزمون همبستگی نشان می‌دهد

---

* استادیار گروه جامعه‌شناسی دانشگاه خوارزمی. (نویسنده مسئول). reza_safaryshali@yahoo.com
** دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی دانشگاه چمران اهواز. tavafi8997@gmail.com

که همه متغیرهای مستقل با امید به آینده رابطه معناداری دارند. نتایج رگرسیونی حاکی از آن است که از بین متغیرهای مستقل، متغیرهای نشاط اجتماعی با ضریب بتای ۰/۴۱۵، احساس محرومیت و احساس عدالت اجتماعی هرکدام با مقدار بتای ۰/۱۷ بیش‌ترین سهم را در تبیین متغیر وابسته تحقیق (امید به آینده) داشته‌اند. همچنین معادله پیش‌بینی میزان امید به آینده می‌تواند ۳۴/۸ درصد از واریانس متغیر وابسته را تبیین کند، به عبارت دیگر متغیرهای مستقل یادشده می‌تواند بالای یک‌سوم از میزان امید به آینده را در بین مردم شهر تهران تحت تأثیر قرار دهند.

واژه‌های کلیدی: «امید به آینده»، «نشاط (شادکامی)»، «ارضاء نیازها»، «احساس مقبولیت»، «احساس عدالت» و «احساس محرومیت».

بررسی مسئله پژوهش

امید^۱ یک حالت روحی و روانی و برانگیزاننده انسان به کار و فعالیت است. به‌طور طبیعی، انگیزه بشر در کارهای اختیاری، امید به نفع یا ترس از زیان است. در واقع، خوف و رجا که به‌منزله نیروی اجرایی برای حرکت بوده، عامل مستقیم تلاش‌ها و رفتارهای انسانی است (هزارجریبی و صفری شالی، ۱۳۸۹).

امید مبحث پیچیده‌ای است که اواخر سال ۱۹۶۰، در چارچوب علمی مورد بررسی قرار گرفته است و به تدریج با مطرح‌شدن روان‌شناسی سلامت، این بحث وارد دوره جدیدی از نظریه‌پردازی شد. مفهوم امید در طول ده‌ها سال مورد علاقه روانپزشکان و متخصصان بهداشت بوده است. امید به‌عنوان کلید روان‌درمانی^۲ موفق (فرانک، ۱۹۶۸) و اساس نوعی از روان‌درمانی را تشکیل داده است (فرانکل، ۱۹۸۴). تا جایی که مفهوم امید چندان به عرصه علوم اجتماعی راه نیافته است و تنها دو-سه دهه است که برخی محققان علوم اجتماعی در جهان به امید توجه کرده‌اند. امیدواری به

---

1. Hope
2. Psychotherapy

آینده و نقطه مقابل آن یعنی ناامیدی، از مباحث مهمی است که در دهه اخیر مورد توجه جامعه شناسان، روان شناسان و علمای سیاست قرار دارد. جامعه شناسان به پیامدهای جمعی و روان شناسان به پیامدهای فردی و دانشمندان علم سیاست به آثار سیاسی این پدیده می‌پردازند. امید عبارت است از تمایلی که با انتظار وقوع مثبت همراه است و یا به عبارت دیگر ارزیابی مثبت از آنچه را که فرد متمایل است و می‌خواهد که به وقوع بپیوندد (Questanzoo & Shaw, 1985: 170 به نقل از صفدری، ۱۳۷۴).

منشأ هر پویایی و پیشرفتی در زندگی انسان، امید است؛ و امید به آینده^۱ یکی از نیازهای اساسی انسان‌هاست، چراکه انسان ناامید نمی‌تواند در راه تحقق اهداف فردی و خصوصاً اجتماعی گام بردارد (محققان و پرچم، ۱۳۹۱: ۸). مسئله امید و عوامل و پیامدهای آن برای سلامت اجتماعی^۲ و روانی فرد بسیار مهم است چون دستیابی به اهداف، نقشه‌ها و آرزوها در آینده به وقوع می‌پیوندد، بنابراین این که افراد چگونه آینده خود را می‌بینند عامل مهمی در انگیزه، تحرک و رشد فرد در طول زندگی است (فاضل‌زاده، ۱۳۸۵: ۳).

به‌طورکلی اکثر رفتارهای انسانی معطوف به آینده است و حتی اگر گذشته در نظر انسان باشد، باز هم عمل او در آینده اتفاق می‌افتد. نگرش به آینده و امید به آن، با مفاهیم نشاط و شور و تلاش، احساس امنیت، ارضای نیاز و... رابطه تنگاتنگ دارد (هزارجریبی و صفری شالی، ۱۳۸۹). از سوی دیگر، عدم امید به آینده شاخصی از رکود و توقف جامعه و سرخوردگی و انفعال آن محسوب می‌شود. چنین جامعه‌ای انگیزه لازم برای پیشرفت را از دست خواهد داد و ناهنجاری‌های مختلف روانی و اجتماعی آن گسترش خواهد یافت. هر چه افراد جامعه نسبت به زندگی و جامعه خود امیدوارتر باشند، میزان مشارکت آن‌ها در ساختن جامعه بیشتر خواهد بود و در مقابل به میزانی که افراد نسبت به زندگی، نظام اجتماعی و سیاسی ناامید باشند، میزان مشارکت کمتری در ساختن جامعه

---

1. hope for the Futur
2. Social Health

خواهند داشت و همین افراد نیرویی در تخریب جامعه و زندگی خواهند بود (ارجمند نیا، ۱۳۹۱؛ به نقل از امیر خان نژاد و صباغ، ۱۳۹۵: ۸).

جامعه ایران به لحاظ مواجه‌شدن با تحولات ساختاری همانند افزایش سالانه جمعیت، مسائل اقتصادی، اجتماعی و سیاسی و همچنین گذر از جامعه سنتی به جامعه مدرن و در آستانه ورود به عرصه دنیای فناوری شاهد بروز پدیده‌های مختلفی در حوزه عدالت، نشاط، امنیت و آسیب‌های اجتماعی^۱ است که این موضوع امید به آینده افراد را در جامعه ایران بیشتر از گذشته تحت تأثیر قرار داده است. امید به آینده، اگرچه تا حد زیادی بستگی به شرایط فردی دارد، اما عوامل اجتماعی نقش بسیار مؤثری در افزایش یا کاهش آن دارند. جامعه از یک سو موجد شرایطی است که می‌تواند فرد را به سوی تحقق اهداف و آرزوهای شخصی سوق دهد و از سوی دیگر زمینه‌ساز تحقق فضایی است که فرد می‌تواند به کنش متقابل و ارتباط با هم‌نوعانی که باعث ایجاد آرامش، امنیت و اطمینان خاطر وی برای یک زندگی مناسب می‌شوند، مبادرت ورزد. احساس امنیت ناشی از ارضاء نیازها و تحقق اهداف، از جمله عواملی اساسی است که امید به آینده را در بین افراد جامعه گسترش می‌دهد.

به‌طورکلی امید به آینده و امیدواری یکی از مهم‌ترین مسائلی است که جوامع بشری امروزه با آن مواجه هستند، به‌طوری‌که به نظر می‌رسد در جامعه ایران به‌خصوص کلان‌شهر تهران با صنعتی شدن زندگی اجتماعی و رشد شهرنشینی و افزایش جمعیت مسائل متعددی امید به آینده شهروندان را تحت تأثیر قرار می‌دهند، که می‌توان در این خصوص به بررسی این مهم در شرایط کنونی جامعه ایران با توجه به افزایش قشر جوان در کشور پرداخت. زمانی که امید به آینده در ارتباط با قشر جوان که به‌عنوان آینده‌سازان جامعه مطرح می‌شود، اهمیت آن دوچندان می‌شود چرا که یکی از امکانات و منابع هر جامعه‌ای، جوانان هستند که در اوج سازندگی، شکوفایی، تحرک و پویایی قرار دارند، جوانان بزرگ‌ترین و مهم‌ترین و ارزشمندترین سرمایه انسانی

کشور هستند، که این سرمایه انسانی نقشی محوری در توسعه پایدار کشور ایفا می‌کند. جوانانی که در زندگی با مشکلات روحی، روانی و تربیتی سر در گریبان‌اند، آینده روشنی در پیش ندارد، از واقعیت‌های موجود فرار می‌کنند و به اوهاام و تخیلات روی می‌آورند. به طوری که جوانانی که در عرصه اجتماع هستند که از روحیه و امید بالایی برخوردارند و امید زیاد را وسیله ترقی و پیشرفت خود قرار می‌دهند و از نظر علمی و شغلی پیشرفت می‌کنند. در مقابل کسانی که همواره روحیه ناامیدی در آن‌ها شعله‌ور است و همه چیز را سیاه و تیره می‌بینند، علاوه بر این که همواره پیشرفت نمی‌کنند، بلکه دچار پسرقت دائمی نیز هستند. شرایط کنونی شهروندان و جوانان بدین صورت است که دارای نیازهای فراوانی هستند که جامعه نمی‌تواند به آن‌ها پاسخ دهد که شامل وضعیت بد اقتصادی، عدم تأمین نیازهای زندگی (ازدواج)، بیکاری (اشتغال) و فشار روانی باعث ناامید شدن آن‌ها می‌شود، جامعه‌ای که اعضای آن دید روشنی به آینده خود نداشته و امیدی به موفقیت در آینده ندارند هیچ پویایی خاصی نداشته و رکود و سکون تمام ابعاد زندگی اجتماعی آن جامعه را در برمی‌گیرد. دوره‌های طولانی برآورده نشدن آرزوها و انتظارات موجب ظهور نگرش‌های بدبینانه‌ای می‌شود که با فرایند جامعه‌پذیری^۱ از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود. گسترش چنین روحیه بدبینانه‌ای، هرچه بیشتر به انفعال اجتماعی^۲ دامن می‌زند. از این رو، جلب مشارکت فعال مردم در حیات اجتماعی و پیشبرد استراتژی توسعه مستلزم این دست پژوهش‌ها و وقوف دقیق بر زمینه‌های امید به آینده و احساس نشاط شهروندان و تلاش برای افزایش آن‌هاست. با توجه به اهمیت و نقش امید به آینده در زندگی شهروندان خصوصاً جوانان، این پژوهش در نظر دارد این موضوع را معلوم نماید که شهروندان تهرانی و جوانان از نظر فردی (روان‌شناختی) تا چه حد امیدوارند؟ تحقیق حاضر در پی پاسخگویی به سؤالات ذیل است:

-
1. socialization
  2. social passivity

- ۱- میزان برخورداری شهروندان خصوصاً جوانان در شهر تهران از شاخص امید به آینده چقدر است؟
- ۲- چه عواملی بر میزان امید به آینده شهروندان تهرانی تأثیر دارد؟

بررسی پیشینه تجربی تحقیق

بیشتر پژوهش‌ها پیرامون موضوع امید به آینده به حوزه روان‌شناسی و نقش و اهمیت دین (مذهب) در میزان امید به آینده محدود بودند. حال آنکه به بررسی شرایط و زمینه‌های اجتماعی مؤثر بر امید به آینده کمتر پرداخته شده است. بنابراین در این قسمت به پژوهش‌های مرتبط و نزدیک با موضوع تحقیق پرداخته می‌شود.

امیر خان نژاد و صباغ (۱۳۹۵) در مقاله‌ای با عنوان بررسی رابطه میان بیگانگی اجتماعی، فقر اقتصادی و اعتقادات دینی با امید به آینده دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی مرنده به این نتایج رسیده‌اند که ارتباط منفی میان بیگانگی اجتماعی و فقر اقتصادی با میزان امید به آینده مشاهده شده است. در مورد اعتقادات دینی، ارتباط مستقیم و معنی‌داری بین دو متغیر مشاهده شده است.

افشانی و جعفری (۱۳۹۵)، مقاله‌ای را با عنوان رابطه دین‌داری و امید به آینده در بین دانشجویان دانشگاه یزد به انجام رسانده‌اند. یافته تحقیق حاکی از آن است که بین دین‌داری و امید به آینده دانشجویان رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.

داداش زاده (۱۳۹۵) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان بررسی جامعه‌شناختی امید به آینده و احساس شادکامی در بین خانواده‌های شاهد و ایتارگر و عوامل مرتبط با آن به این نتایج رسیده است که همبستگی بین متغیرهای مستقل سرمایه اجتماعی، سرمایه اقتصادی، سرمایه فرهنگی، رضایت از زندگی، هوش معنوی، تاب‌آوری و احساس امنیت با امید به آینده و احساس شادکامی معنادار و مستقیم بوده است. تفسیر نتایج رگرسیونی گام‌به‌گام نشان داده است که متغیرهای مستقل وارد مدل شده، تقریباً

بررسی میزان امید به آینده و عوامل مؤثر بر آن ... ۱۲۱

۵۰ درصد از تغییرات میزان امید به آینده و ۵۹ درصد نیز از تغییرات میزان احساس شادکامی را تبیین کرده‌اند.

میرزاییان و همکاران (۱۳۹۳)، در مقاله‌ای با عنوان سهم امید به آینده معلمان زن در پیش‌بینی شادکامی دانش‌آموزان دختر به بررسی ارتباط میان دو متغیر پرداخته‌اند. نتایج نشان داده است که بین امید به آینده معلمان زن و میزان شادکامی دانش‌آموزان دختر رابطه وجود دارد.

علیزاده اقدام (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان بررسی میزان امید به آینده، در بین دانشجویان و عوامل مؤثر بر آن به بررسی این مهم در بین دانشجویان دانشگاه تبریز پرداخته است. نتایج رگرسیونی نیز حاکی از آن است که میزان امید به آینده دانشجویان از میزان دین‌داری، انسجام، اعتماد اجتماعی و سرمایه فرهنگی متأثر می‌شود. این متغیرها روی هم ۲۸ درصد از واریانس متغیر امید به آینده را تبیین می‌کنند.

عبداللهی (۱۳۸۹) پژوهشی را با عنوان تبیین جامعه‌شناختی امید به آینده، باهدف بررسی میزان امید به آینده در بین دانش‌آموزان دختر و پسر دوره متوسطه انجام داده است. نتایج حاکی از آن است که بین متغیرهای تحقیق، میزان دین‌داری و پایگاه اقتصادی و اجتماعی خانواده، بیش‌ترین سهم را در تبیین میزان امید به آینده دارند.

صفری شالی (۱۳۸۸) پژوهشی با عنوان «بررسی عوامل نشاط‌انگیز مثبت در بین جوانان قم و ارائه فرهنگ نشاط و امید در بین جوانان»، برای مدیریت آموزش و پژوهش استانداری قم انجام داده است. نتایج حاکی از این است که عوامل تبیین‌کننده (یا تأثیرگذار بر) نشاط اجتماعی بر طبق مدل رگرسیونی عبارت‌اند از: متغیر «امید به آینده»، «ارضای نیازهای عاطفی»، «احساس عدالت در جامعه»، «پایبندی دینی»، «احساس مقبولیت» که مجموعه متغیرهای یادشده حدود ۰/۵۱ (یعنی بالاتر از نصف) از واریانس متغیر نشاط را در جامعه مورد مطالعه تبیین می‌کنند.

هزارجریبی و صفری شالی (۱۳۸۹) در مقاله پژوهشی با عنوان بررسی مفهوم شادکامی اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن به بررسی این مهم پرداخته‌اند. عوامل تبیین‌کننده

شادکامی اجتماعی بر طبق مدل تحلیل مسیر نشان می‌دهد که در ابتدا متغیر امید به آینده وارد معادله شده است، این متغیر دارای ضریب رگرسیونی $0/32$ بر متغیر شادکامی اجتماعی می‌باشد و به عنوان مهم‌ترین متغیر تأثیرگذار بر شادکامی اجتماعی می‌باشد. متغیرهای بعدی به ترتیب عبارت‌اند از: احساس مقبولیت اجتماعی (با ضریب $0/28$)، ارضای نیازهای عاطفی (با ضریب $0/26$)، بالا رفتن سن افراد (با ضریب $0/08$ -)، احساس عدالت توزیعی (با ضریب $0/07$)، فضای مناسب اخلاق عمومی (با ضریب $0/06$)، عدم احساس محرومیت (با ضریب $0/05$)، احساس امنیت (با ضریب $0/05$) و مهم این که پایبندی به ارزش‌های دینی (با ضریب $0/11$) بر شادکامی تأثیر می‌گذارد. در مجموع، متغیرهای یادشده توانسته‌اند $0/55$ درصد از تغییرات یا واریانس متغیر شادکامی اجتماعی را تبیین کنند.

آلويس^۱ (۲۰۱۴) در مطالعه خود با عنوان نابرابری درآمدی و شادکامی (نشاط): آیا مرتبطند، با استفاده از رگرسیون با اثرات ثابت به بررسی ارتباط بین شادکامی و نابرابری درآمدی میان ۳۰ کشور پرداخته است. بر این اساس پژوهش‌های وی سه یافته دارد: شادکامی و نابرابری درآمدی مطابق انتظار دارای همبستگی کمی؟؟؟؟؟؟ با یکدیگر هستند. ثانیاً نواحی مختلف دارای ویژگی‌هایی هستند که به شدت بر اثر نابرابری درآمدی بر نشاط تأثیرگذار است. همچنین همبستگی بین نابرابری درآمدی و نشاط از حیث بزرگی با همبستگی بین درآمد متوسط و نشاط برابر است.

بناب (۲۰۱۰) در مقاله‌ای با عنوان رابطه سلامت روان و معنویت به بررسی رابطه میان سلامت روان و امید به آینده با میزان معنویت پرداخته است. روش پیمایشی و تعداد ۳۰۴ نفر از دانشجویان دانشگاه تهران به عنوان نمونه مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. نتایج حاکی از آن است که نشانه‌ها، علائم مثبت اشخاص (همچون نشاط در زندگی، احساس خوشبختی و امید به آینده با میزان معنویت سنجیده می‌شود.

---

1. Aluways

فردریکسون^۱ (۲۰۰۹) و فولر و کرسٹیکز^۲ (۲۰۰۸) نیز در پژوهش‌های خود به این نتیجه رسیدند که افرادی که هیجان‌های مثبت و خوش‌بینی بیشتری را تجربه کرده باشند، عمر طولانی‌تری خواهند داشت. همچنین افراد امیدوار و شادمان روابط اجتماعی قوی‌تری با دوستان، همسر، همسایگان و بستگان خود دارند. در مجموع مطالعه پیشینه تجربی نشان می‌دهد که امید به آینده با متغیرهای متفاوت روان‌شناختی، اجتماعی و اقتصادی مرتبط است و هر یک از متغیرهای یادشده میزان امید به آینده را تحت تأثیر قرار می‌دهند.

چارچوب نظری تحقیق

اسنایدر^۳ (۱۹۹۱) در نظریه امید اعتقاد بر این داشته است که امید یک احساس انفعالی نیست که فقط در لحظات تاریک زندگی اتفاق بیفتد، بلکه یک فرایند شناختی است که به وسیله آن افراد اهدافشان را دنبال می‌کنند. افراد امیدوار بیشتر از افراد ناامید برای زندگی معنا قائل هستند (Snyder, 2006: 15). «اسنایدر» امید را این‌گونه تعریف می‌کند: امید فرایندی است که طی آن افراد: ۱- هدف‌هایشان را تعیین می‌کنند. ۲- استراتژی‌های خاصی را جهت رسیدن به آن هدف‌ها توسعه می‌دهند. ۳- انگیزه لازم برای اجرای آن هدف‌ها را به وجود می‌آورند و در طول مسیر حفظ می‌کنند. بنابراین سه مؤلفه الگوی امید به عنوان هدف‌ها، تفکر در مورد مسیر و تفکر عامل شناخته شده‌اند (عزمی، ۱۳۸۶: ۲۰). امید عبارت است از ظرفیت ادراک شده برای تولید مسیرهایی به سمت اهداف مطلوب و انگیزه ادراک شده برای حرکت در این مسیر (Snyder, 2006: 16). تئوری امید^۴ بر تحقق اهداف فردی تأکید می‌کند.

-
1. Frederickson
  2. Fuller and Cristikeys
  3. Snyder
  4. Hope theory

در بررسی تأثیرپذیری امید به آینده از عوامل مختلف فردی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و... در ابتدا با رویکرد روان‌شناختی به متغیر نشاط به دلیل اهمیتی که داراست، پرداخته می‌شود. در ارتباط با شادکامی و نشاط، دو دیدگاه اصلی وجود دارد: دیدگاه لذت‌گرایی که بر اساس اصول لذت‌گرایی، احساس‌ها را می‌توان به صورت پیوستاری نمایش داد که عاطفه مثبت در یک انتها و عاطفه منفی در انتهای دیگر آن قرار دارد. شادی بالاترین سطح عاطفه مثبت است (ریو^۱، ۱۳۸۶: ۲۶). در حوزه تئوری‌های شناختی شادی، نظریه پردازان شناختی معتقدند برای این که بتوان عاطفه را هیجان نامید، باید موضوعی مرکزی و مشترک با آن داشته باشد. موضوعات مرکزی حاصل ارزیابی تعاملات فرد با محیط است. در مورد شادی، موضوع اصلی عبارت از فرایند پیشرفت قابل قبول به سمت هدف است، که در اینجا رابطه میان نشاط و امید به آینده مشخص می‌شود. شادکامی حالتی است که سه ویژگی دارد: فراوانی و درجه عاطفه مثبت، میانگین سطوح رضایت‌مندی در طول یک دوره و نبود احساسات منفی همانند افسردگی (آرگایل، ۲۰۰۱). از دیدگاه آرگایل^۲، مقیاس‌های متفاوت خوشبختی و رضایت، شادی و احساس مثبت و امیدواری همگی باهم همبستگی دارند و عامل کلی روشنی را ایجاد می‌کنند، بنابراین شادی یا خوشبختی شبیه یک ویژگی شخصیتی، شامل تعدادی عناصر مربوط به هم است که در سراسر موقعیت‌ها و در طول زمان او با پیوند زدن عامل رضایت از زندگی به شادکامی، استمرار و پایداری ثابت را به‌عنوان خصلت شادکامی و نشاط و عاملی برای افزایش امید به آینده معرفی کرده است.

از میان نیازهای متعدد بشری، نیازهای اولیه و نیاز به امنیت در درجه اهمیت خاصی قرار دارند. به همین دلیل با استفاده از نظریه مازلو نیاز به احساس امنیت به‌عنوان متغیری جداگانه و مؤثر بر متغیر امید به آینده مورد توجه قرار گرفت. نظریه نیاز^۳ بر این فرض متکی است که برخی نیازهای جهانی وجود دارند و افراد انسانی

---

1. Ruoo
2. M. Argyle
3. Need theory

امید و احساس نشاط را تا زمانی تجربه می‌کنند که نیازهای متفاوت و متعدد آنان برآورده شود. آبراهام مازلو^۱ را شاید بتوان مشهورترین نظریه‌پرداز نیاز دانست؛ او معتقد بود که نیازهای بنیادی زیستی با کمبود نیازهای بالاتر با رشد همراه هستند. در این دیدگاه نیازها را می‌توان به صورت سلسله‌مراتبی که نیازهای نخستین در پایین مرتب شده‌اند طبقه‌بندی کرد. تنها زمانی که نیازهای سطح پایین ارضاء شوند، مجموعه بعدی نیازها اهمیت پیدا می‌کنند. به نظر مازلو ما درصدد دستیابی به چیزهایی هستیم که نداریم و به آن‌ها محتاجیم. پس تا زمانی که آن‌ها را به دست نیاورده‌ایم انگیزه یافتن و در اختیار گرفتنشان را داریم اما بعدازآن رفتارمان در آن زمینه خاص دچار رکود می‌شود و آن چیزها انگیزه‌ای برای رفتار ما فراهم نمی‌آورند. اینجاست که طلب چیزهای جدید به ما انگیزه می‌دهد و رفتار ما را تحریک می‌کند. پس با ارائه پاسخ مناسب به هر دسته از نیازها فرد احساس رضایت و شادی و در نهایت امیدواری خواهد کرد. بدین ترتیب بر اساس «نظریه سلسله‌مراتب نیازهای مازلو»^۲ نیازهای انسانی به ۵ دسته به شرح زیر تقسیم می‌شوند: ۱. نیازهای فیزیولوژیک یا جسمانی^۳. ۲. نیاز به امنیت و اطمینان^۴. ۳. نیازهای اجتماعی یا تعلق به دیگران^۵. ۴. نیازهای من یا صیانت ذات، نیاز به احترام^۶. ۵. نیازهای خودیابی و تحقق خویش^۷

از جمله تئوری‌های مرتبط دیگر با متغیر امید به آینده، تئوری مقایسه اجتماعی^۸ است. این تئوری بیان می‌دارد که ارزیابی از خود تا حدی به مقایسه با دیگران بستگی دارد، این نکته مورد تأکید تئوری مقایسه اجتماعی و شخص فستینگر بود. به اعتقاد فستینگر^۹ انسان نیاز به ارزیابی خود دارد که این ارزیابی ریشه در مقایسه با دیگران

-
1. Maslow
  2. Hierarchy of Needs
  3. Physiological Needs
  4. Safety Need
  5. Social Needs
  6. Esteem or ego Needs
  7. Self Actualization Needs
  8. Social comparison theory
  9. Festinger

داشته و در نهایت باعث بروز رضایت یا نارضایتی می‌گردد که در واقع وجود رضایت باعث نشاط اجتماعی می‌گردد و نارضایتی باعث عدم نشاط اجتماعی می‌گردد. اگرچه قضایای فستینگر متغیرهای قابل توجهی را در بروز رضایت یا نارضایتی درونی مورد تأکید قرار می‌دهد اما به نظر می‌آید حلقه‌های پیوندی متغیرهایی که در نهایت باعث عدم امید به آینده می‌گردد کامل نیست به همین جهت ثنوری‌های احساس محرومیت نسبی^۱ تا حدی این گره را گشوده و به درک از موضوع کمک می‌نمایند. از نظر «تدا رابرت گر^۲» محرومیت نسبی زمانی به وجود می‌آید که فردی چیزی را مشاهده کند که خودش ندارد اما دیگری دارد و آن فرد مایل است که آن چیز را داشته باشد (رفیع پور، ۱۳۷۸: ۴۴) و در تعریف مفهومی، محرومیت نسبی عبارت است از اختلاف منفی میان انتظارات مشروع و واقعیت (گر، ۱۳۷۷: ۵۴). از نظر گر، هر چه امکانات پیشرفت و ارتقاء در افراد و گروه‌های مرجع دیگر (یعنی در گروه‌هایی که انسان خود را با آنها مقایسه می‌کند) بیشتر باشد، انتظارات انسان‌ها بیشتر می‌شود و یک نوع احساس بی‌عدالتی نسبی به وجود می‌آید. در ضمن هر چه امکان دستیابی به ارزش‌های مورد نظر یا ارتقاء اجتماعی کمتر باشد نیز، محرومیت نسبی افزایش پیدا می‌کند (رفیع پور، ۱۳۷۸: ۴۵).

بنابراین شرایط زندگی برای اقشار ضعیف به صورتی است که سبب به وجود آمدن شرایط فرهنگی خاصی برای آنان می‌شود، به طوری که از یک سو فقر فرهنگی^۳ و مشکلات مالی و از سوی دیگر دیدن زندگی شهرنشینان طبقه بالا که از امکانات امروزی بهره‌مند هستند، سبب ایجاد نارضایتی عمیق و گسترش محرومیت نسبی در میان این اقشار جامعه می‌شود. بر اساس این دیدگاه وقتی انسان‌ها به مقایسه خود با دیگران می‌پردازند و در این رابطه وقتی احساس فقر و بی‌عدالتی می‌کنند واکنش‌های

-
1. The theory of relative deprivation
  2. Teda robert ger
  3. cultural poverty

شدید عاطفی (مانند تعویض شغل، کارشکنی و ناامنی و...) انجام می‌دهند و وقتی این احساس به اعلی درجه خود برسد، به احساس تضاد اجتماعی^۱ می‌انجامد و تعارضات شدیدی را در پی دارد (رفیع پور، ۱۳۷۸). هر چه این فاصله بیشتر باشد، احساس محرومیت نسبی و بی‌عدالتی توزیعی^۲ نیز بیشتر می‌شود. بدین ترتیب که در اولین گام برای بالا بردن میزان امید به آینده باید نشاط و احساس عدالت اجتماعی بالا رود، زیرا مطالعات گذشته نشان می‌دهد که امید بالاترین همبستگی را با نشاط داشته است، از این رو بالا رفتن میزان امید به آینده، احساس نشاط را افزایش داده و از طرف دیگر بالا رفتن میزان نشاط اجتماعی خود امید به آینده را بازتولید می‌کند (هزارجریبی و صفری شالی، ۱۳۸۹). به نظر می‌آید کماکان می‌توان این زنجیره روابط علی را با استفاده از «تئوری برابری»^۳ و «ارزش منزلت»^۴ کامل کرد. چرا که مقایسه به‌تنهایی و مستقیماً به محرومیت نسبی نمی‌انجامد بلکه اگر در نتیجه مقایسه برای فرد چنین پنداشتی بروز نماید که بر اساس میزان سرمایه‌گذاری، پاداش او در مقایسه با دیگران عادلانه و منصفانه نیست، دچار احساس محرومیت نسبی گردیده که این خود مقدمه بروز نارضایتی‌های فردی و اجتماعی است و در نتیجه منجر به عدم نشاط و عدم امیدواری به آینده می‌گردد. به عبارت دیگر درک از منصفانه یا غیرمنصفانه بودن روابط، پاداش‌ها و هزینه‌ها زمینه‌ساز فرایندهای مهمی است: در نظریه ارزش منزلت نیز سطوح داده‌ها را به اندازه سطوح پاداش‌ها مورد توجه قرار می‌دهد.

در حقیقت منصفانه بودن پاداش‌ها نکته مهمی در درک از عدالت در روابط است. این همان نکته‌ای است که مورد تأکید «تئوری برابری»^۵ آدامز نیز قرار گرفته است. بنابراین نظریه، هر فرد خصوصیات و قابلیت‌هایی چون تجربه، تبحر، تحصیلات،

-
1. Social conflict
  2. distributive injustice
  3. Equality Theory
  4. Value of Dignity
  5. Adams

هوش، استعداد و ... را با خود به محیط اجتماعی و یا سازمان و فعالیت خود وارد می‌کند و در مقابل انتظار دارد محیط نیز متناسب با این خصوصیات، مزایا و پاداش‌هایی در اختیارش قرار دهد. چنانچه شخص احساس کند که بین این دو دسته عوامل نوعی برابری و همپایگی وجود دارد، این امر در او آرامش و رضایت ایجاد می‌کند. به عبارت دیگر بشر همیشه در پی آن است که با او به‌طور منصفانه رفتار شود (Mc Kar & Costa, 1999: 53). در اینجا احساس برابری بین داده یا آنچه فرد وارد جامعه کرده است (سن، نیروی کار، مهارت و...) با ستانده یا آنچه فرد از جامعه دریافت کرده است (شغل، تسهیلات، امکانات رفاهی و...) موجب رضایت‌مندی از زندگی، نشاط و در نهایت امید می‌شود. بر طبق این نظریه انسان به‌عنوان موجودی عقلانی و عاطفی در مقابل محرک‌های بیرونی رفتارهای خاصی از خود بروز می‌دهد که در فرایند جامعه می‌تواند تأثیرگذار باشد. رفتار فرد نحت تأثیر برخی عوامل بیرونی (محیط اجتماعی، رفتار سایر افراد) و عوامل درونی (نیازها و انگیزه فرد، ادراک و برداشت فرد) شکل می‌گیرد. انسان سعی می‌کند در مقابل این عوامل طوری رفتار کند که واکنش‌های ارضاکنده از خود نشان دهد. هرگاه دست زدن به عملی برای پاسخ به عوامل درونی و بیرونی کفایت کند، فرد دچار تعارض نمی‌شود، اما هرگاه پاسخ به این عوامل در عمل متفاوت و متضاد لازم باشد، فرد دچار تعارض و نگرانی خواهد شد و احساس رضایت، شادکامی و در نتیجه امیدواری نمی‌کند (الوانی، ۱۳۷۸: ۵۲-۵۴).

باید چند عامل در کنار هم قرار گیرند تا نارضایتی تحقق یابد. ۱. اعتقاد به وجود نابرابری، ۲. ارزیابی منفی از نابرابری، ۳. عدم مشروعیت هنجارهای توزیع. این نکته مورد تأکید ارزیابی از عادلانه بودن روابط که مهم‌ترین عنصر در عدالت توزیعی است مورد تأکید جیسو^۱ نیز قرار گرفته است. به اعتقاد وی ارزیابی‌ای که افراد از سهم خود از خواست‌ها^۲ ارند مهم‌ترین عامل در رضایت و یا نارضایتی است. یعنی تطبیق بین

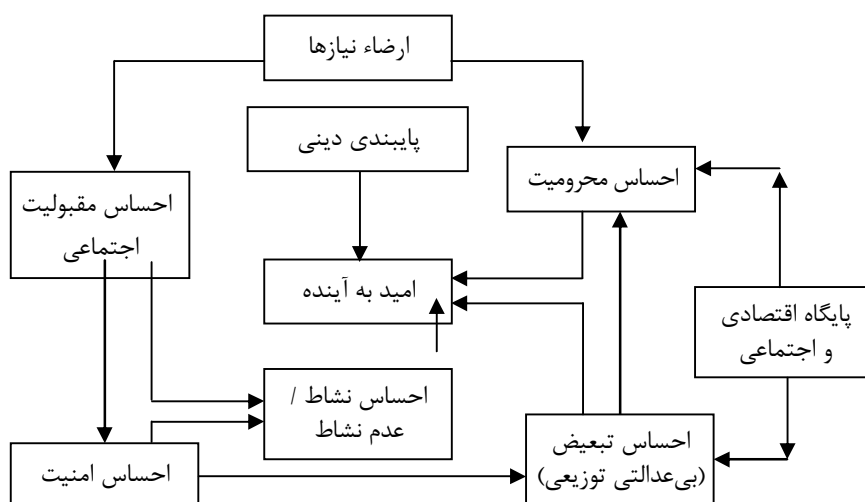
1. Jasso
2. goods

«شرایط واقعی» و «شرایط عادلانه» از نظر فرد عنصر تعیین کننده است و اگر استنباط و ارزیابی به درک از ناعادلانه بودن روابط بینجامد، عدالت توزیعی نقض شده و این باعث خشم و نارضایتی می گردد. عادلانه بودن روابط مبادله، از جمله اموری است که در تئوری مبادله نیز مورد تأکید قرار گرفته است. «مولم و همکارانش^۱» در پی تبیین ارزیابی از عدالت و اثر آن بر تداوم مبادله بودند. به اعتقاد اینان، کنشگر در مبادلات در پی به حداکثر رساندن سود است و به اعتقاد «مرکوسکی»^۲ عدم تحقق این خواست، ارزیابی از بی عدالتی در مبادله و اختلال در روابط مبادله و در نهایت نارضایتی و عدم نشاط و ناامیدی را در پی دارد.

نظریه مقبولیت اجتماعی^۳ به انسان به عنوان منبع انرژی می نگرد که هدفش خودشکوفایی و تحقق اصول مربوط به آن است. طرح این گونه نگرش ها و تداوم آن، مازلو را بر آن داشت که به توانایی های پنهان انسان معتقد شده و به نظریه جنبش توانایی های نهفته در فرد پیوندد. این جنبش معتقد بود که باید به جنبه های مثبت زندگی انسان باور داشت و در جهت شکوفایی آن اقدام نمود و او را بر شناخت انگیزشی که بر مبنای کمبود بنا شده بود هدایت نمود (مازلو، ۱۳۶۷). بنابراین نظریه نیز می توان اذعان نمود که احساس مقبولیت اجتماعی می تواند بر میزان امید به آینده افراد اثرگذار باشد. اجتماعی بین جامعه شناسان وجود دارد مبنی بر این که دین از منابع مهم معنابخشی به زندگی است. به نظر ماکس وبر، تمام ادیان در طول تاریخ تلاش کرده اند تا نیاز به معنی را رفع کنند. یکی از ابعاد مهم جامعه شناسی دین وبر نیز نقش دین در معنا بخشی به زندگی است و این مسئله را بر نیازی انسان شناختی استوار می سازد: انسان نیازی متافیزیکی به جهان معنادار دارد. ماکس وبر^۴ در تبیین دین عنصر روان شناختی جستجو برای معنا را مورد توجه قرار می دهد (افشانی و جعفری، ۱۳۹۵):

-
1. Molem et al
  2. Mercoveski
  3. The theory of social acceptability
  4. Max Weber

۱۹۶). گاربانو^۱ معتقد است که مذهب به صورت تکیه‌گاهی معنوی به کار می‌رود، به این دلیل امید به آینده را در فرد تقویت می‌کند و امید به آینده به‌نوعی از پسایندهای زندگی بامعناست که فرد با معنویت به معنای والاتر، بهزیستی و شکوفایی عمیق‌تری دست می‌یابد (نادی و سجادیان، ۱۳۹۰: ۵۶-۵۷). در مجموع با توجه به تمام پارامترهای یادشده می‌توان گفت که: احساس امنیت، دین‌داری، نشاط اجتماعی، احساس عدالت اجتماعی، احساس مقبولیت اجتماعی، ارضای نیاز و پایگاه اقتصادی و اجتماعی، بر روی متغیر امید به آینده و همچنین نشاط شهروندان مؤثر می‌باشند.

شکل ۱- مدل نظری تحقیق

فرضیه‌های تحقیق

- ۱- بین میزان احساس نشاط اجتماعی در بین شهروندان و میزان امید به آینده آن‌ها رابطه وجود دارد.
- ۲- بین میزان احساس محرومیت در بین شهروندان و میزان امید به آینده آن‌ها رابطه وجود دارد.
- ۳- بین میزان مقبولیت اجتماعی در بین شهروندان و میزان امید به آینده آن‌ها رابطه وجود دارد.
- ۴- بین میزان احساس امنیت در بین پاسخگویان و میزان امید به آینده آن‌ها رابطه وجود دارد.
- ۵- بین میزان پایبندی به معتقدات دینی در بین شهروندان و میزان امید به آینده آن‌ها رابطه وجود دارد.
- ۶- بین میزان ارضای نیازها در بین شهروندان و میزان امید به آینده آن‌ها رابطه وجود دارد.
- ۷- بین احساس عدالت اجتماعی در بین شهروندان و میزان امید به آینده آن‌ها رابطه وجود دارد.
- ۸- بین سطح پایگاه اقتصادی- اجتماعی شهروندان و میزان امید به آینده آن‌ها رابطه وجود دارد.

روش تحقیق

تحقیق حاضر به لحاظ نوع، توصیفی - تحلیلی است و به لحاظ اجرا در این تحقیق از روش اسنادی و میدانی (پیمایشی) و از تکنیک پرسشنامه با مقیاس‌های متفاوت استفاده گردید. جامعه آماری این تحقیق شامل کلیه افراد بالای ۱۸ سال ساکن در مناطق ۲۲ گانه شهر تهران (اعم از زن و مرد) است، که حدود ۵/۴۰۰/۰۰۰ نفر می‌باشند. اما

از آنجا که جامعه آماری در ۲۲ منطقه پراکنده و در ۵ پهنه شمال، جنوب، مرکز، شرق و غرب است. در روش نمونه‌گیری در این تحقیق، تلفیقی از روش‌های نمونه‌گیری چندمرحله‌ای به صورت خوشه‌ای و مطبق (باهداف انتخاب مناطق نمونه، حوزه‌ها و بلوک‌ها) و نمونه‌گیری تصادفی، (برای انتخاب افراد نمونه در داخل بلوک‌ها) مورد استفاده قرار گرفت. در توضیح باید افزود که در خصوص سنجش مفهوم امید از برخی از گویه‌های مقیاس استاندارد شده «پرسشنامه امیدواری میلر»^۱ استفاده گردید، برای سنجش مفهوم نشاط نیز از پرسشنامه استاندارد شده آکسفورد و برای سنجش سایر مفاهیم تحقیق از مقیاس‌های محقق ساخته، استفاده شد و برای جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها از تکنیک پرسشنامه ساخت یافته (با استفاده از طیف لیکرت) استفاده شد.

$$n = \frac{N.t^2.p.q}{N.d^2 + t^2.p.q} = \frac{5400000 \times (1/96)^2 \times (0/75) \times (0/25)}{5400000 \times (0/05)^2 + (1/96)^2 \times (0/05) \times (0/5)} = \frac{5184000}{13500.96} = 384 \approx 400$$

با توجه به فرمول، حجم نمونه تحقیق حدود ۴۰۰ نفر به دست آمد، اما با توجه به واریانس و پراکندگی در مناطق مختلف تهران، حدود ۵۰ درصد به حجم نمونه افزوده شد و پرسشنامه تحقیق در بین ۶۱۰ نفر از شهروندان تهرانی مورد مصاحبه قرار گرفت.

تعاریف مفاهیم

امید به آینده (متغیر وابسته): امید، تلاش برای آینده‌ای خوب است و بر اساس: پختگی (روابط با دیگران)، حس رقابت فردی، توانایی مقابله (کنار آمدن)، سلامت روانی، هدف‌داری و معناداری زندگی، حس تا حد امکان بهتر شدن ارزیابی می‌شود

---

1. Miller Hope Scale

بررسی میزان امید به آینده و عوامل مؤثر بر آن ... ۱۳۳

(Miller, 1988: 52). امید از دیدگاه جامعه‌شناختی تمایلی روانی است که افراد را برای رسیدن به اهداف و آرمان‌های قابل‌دسترسی همگان، تلاشمند نموده و وابستگی آنان را به استقلال، حرکت به سوی آینده و تحکیم هویت اجتماعی و فردی فراهم می‌آورد. در واقع امید عبارت است از تمایلی که با انتظار وقوع مثبت همراه است و یا به عبارت دیگر ارزیابی مثبت از آنچه را که فرد متمایل است و می‌خواهد که به وقوع بپیوندد، چیزی یا کسی که فرد را منتظر آینده می‌سازد (صفری شالی، ۱۳۹۶). برای عملیاتی کردن (سنجش) این مفهوم در مطالعه انجام‌شده، امید حالت خاصی شبیه پیش‌بینی یک حالت و موقعیت خوب و خوشحال‌کننده و یا یک حالت بهبودی و رهایی از کشمکش‌های روانی آن در نظر گرفته شده است و از ۱۲ سؤال پرسشنامه استاندارد شده میلر که با شرایط جامعه مورد مطالعه بومی شده است و بر اساس طیف ۵ قسمتی لیکرت، مورداستفاده قرار گرفته است. گویه‌ها شامل: دید مثبت داشتن به آینده. احساس داشتن کسی که بتوان به او اعتماد کرد، هدف‌داری و معناداری زندگی و ...

متغیرهای مستقل

نشاط اجتماعی: به احساسات مثبت فرد و رضایت خاطر او از زندگی مربوط می‌شود (Argyle, 2001: 5) همراه با احساس برخورداری از رفاه. برای سنجش و عملیاتی کردن مفهوم نشاط اجتماعی، از پرسشنامه ۲۹ گویه‌ای شادی آکسفورد استفاده شده که نشاط به سه بُعد «احساسی»، «شناختی» و «اجتماعی» تقسیم شده است و هرکدام از این ابعاد دارای مؤلفه‌هایی هستند: ۱. بعد احساسی (احساس خوشحالی، امیدواری نسبت به آینده، خوش‌بینی به وقایع اطراف، دلگرم بودن به زندگی)، ۲. بعد شناختی (احساس رضایت از وضعیت کنونی در قیاس با گذشته و وضعیت ایده‌آل، احساس رضایت از بخش‌های مختلف زندگی مانند شغل، تحصیل، خانواده)،

بعد اجتماعی (تمایل به داشتن روابط اجتماعی با دیگران، مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی، شوخ‌طبعی).

احساس عدالت اجتماعی: در عدالت توزیعی تعریف سه لایه از عدالت است که عبارت است از: (۱) دسترسی برابر به منابع و فرصت‌ها به لحاظ برقراری زمینه، گستره و دامنه آن ۲. توجه به اصل استحقاق و ضرورت‌ها و ۳. توجه به مکانیزم جبرانی و گسترش چتر حمایتی دولت در خصوص توجه به انواع گروه‌های هدف، اقشار آسیب‌پذیر و معلولان در حوزه‌های اجتماعی، جسمی و روانی (صفری شالی، ۱۳۹۲). این متغیر با استفاده از معرف‌هایی مانند استفاده یکسان از امکانات دولتی، احساس رعایت عدالت در جامعه و ... عملیاتی شده است.

احساس مقبولیت اجتماعی: بیانگر ارزش، احترام و منزلتی است که برای یک فرد از سوی خانواده و جامعه در نظر گرفته می‌شود. برای سنجش این مفهوم از گویه‌هایی مانند میزان احترام در خانواده و جامعه، پذیرش افراد از نظر ظاهری و پوشش و ... بهره برده شده است.

ارضای نیازها: نیاز در فرهنگ آکسفورد این‌گونه تعریف شده است: شرایطی که در آن وجود شیئی یا عملی که انسان فاقد آن است، ضرورت پیدا می‌کند. در واقع هرگونه احساس نشاط اجتماعی و نقصان جسمی و روحی و روانی است که فرد را برای جبران یا رفع آن به فعالیت وا می‌دارد. برای سنجش این مفهوم امکان ارضای نیاز به وسیله معرف‌هایی مانند وضعیت جسمانی، تحصیلات، شغل و ... سنجیده شده است.

احساس امنیت: احساس امنیت مستلزم توانایی در حفظ آنچه را که شخص دارد و حصول اطمینان از تداوم برخورداری از آن در آینده است» (لوتانز، ۱۳۷۲: ۳۲). در تحقیق حاضر احساس امنیت در ابعاد مختلف جانی، اقتصادی و.. مورد سنجش قرار می‌گیرد.

دین داری: مجموعه شناخت‌ها، احساس‌ها و تمایلات نسبتاً پایدار و مثبت نسبت به دین که در وضعیت عادی و طبیعی، اجتماعی و روانی، در فرد وجود داشته باشد و در کنش‌های وی نسبت به نیروی جذاب (خداوند) جهان، خود جامعه و تاریخ به ظهور برسد. برای سنجش و عملیاتی کردن این مفهوم از گویه‌هایی با مضامین میزان اعتقاد، عمل و پایبندی به فرایض و شرکت در مراسم مذهبی استفاده شده است.

احساس محرومیت: اختلاف بین آنچه فرد می‌خواهد و انتظار دارد؛ با آنچه که به دست می‌آورد (یعنی واقعیت موجود پایین‌تر از انتظار است) و همچنین در مقایسه با دیگرانی که او شرایط خود را با آن‌ها مقایسه می‌کند، از شرایط مطلوبی برخوردار نباشد یا پایین‌تر باشد. برای سنجش این مفهوم از افراد خواسته شده در طی یک فرایند ذهنی به ارزیابی و تطبیق بین شرایط خود با شرایط و وضعیتی که گروه و یا فرد مورد نظر وی از آن برخوردار است، بپردازند.

پایگاه اقتصادی و اجتماعی: شاخص تلفیقی است مرکب از میزان درآمد خانوار، سطح تحصیلات فرد، رتبه با نمره منزلت شغلی و میزان دارایی، مایملک و متعلقات آزمودنی‌ها که نشانگر موقعیتی است که فرد در سلسله‌مراتب اجتماعی (قشربندی اجتماعی) احراز کرده است. استفاده از معرف‌هایی مانند: تحصیلات، درآمد، محل سکونت و... در این مفهوم مورد سنجش قرار گرفته است.

در پژوهش حاضر در ابتدا پرسشنامه مقدماتی تهیه شد و با مشورت و استفاده از نظرات صاحب‌نظران اعتبار صوری^۱ ابزار تحقیق به دست آمد. البته با استفاده از تحلیل عاملی^۲، اعتبار سازه^۳ تحقیق نیز به دست آمد. در این صورت می‌شود نتیجه گرفت اعتبار میزان انطباق بین تعریف مفهومی با تعریف عملیاتی آن‌ها وجود دارد. در ضمن بعد از تکمیل ۳۰ پرسشنامه به‌عنوان پیش‌آزمون (پری تست) از ضریب آلفای کرونباخ برای به

---

1. Face validity
2. Factor analysis
3. Construct validity

دست آوردن میزان پایایی^۱ متغیرهای تحقیق استفاده شد. بدین ترتیب گویه‌هایی که همبستگی کمتری داشتند، حذف و اصلاح شدند و یا گویه‌های متناسب دیگری جایگزین آن‌ها شدند و در نتیجه در مجموع ضریب پایایی متغیرهای نهایی تحقیق به دست آمد. همان‌طور که از جدول ذیل مشخص است ضریب پایایی به دست آمده برای هر یک از متغیرها در حد بالا است و این موضوع نشان‌دهنده همبستگی درونی بین متغیرها برای سنجش مفاهیم مورد نظر است و بدین ترتیب می‌توان گفت که تحقیق ما از قابلیت اعتماد و یا پایایی لازم برخوردار است.

جدول ۱- میزان آلفای کرونباخ به دست آمده برای هر یک از متغیرهای تحقیق

شاخص	ضریب پایایی	شاخص	ضریب پایایی
نشاط اجتماعی	۰/۸۱	ارضاء نیازها	۰/۷۴
احساس عدالت اجتماعی	۰/۷۲	امید به آینده	۰/۸۲
احساس امنیت	۰/۷۸	پابندی دینی	۰/۷۸
احساس محرومیت	۰/۷۹	احساس مقبولیت اجتماعی	۰/۷۹

تحلیل داده‌ها

تحلیل توصیفی

توزیع جنسی پاسخگویان نشان می‌دهد که ۵۱ درصد از پاسخگویان زن و ۴۹ درصد نیز مرد می‌باشند. توزیع سنی پاسخگویان نشان می‌دهد که بیشترین فراوانی مربوط به گروه سنی ۳۰ تا ۴۰ سال با حدود ۳۷ درصد است و در مقابل کمترین درصد پاسخگویان مربوط به گروه سنی بالای ۵۰ سال با حدود ۱۰ درصد است. میانگین سنی پاسخگویان حدوداً ۳۶ سال بوده است. در ضمن به لحاظ وضعیت تأهل، حدود ۵۹ از پاسخگویان متأهل و حدود ۴۱ مجرد بوده‌اند. از نظر منطقه محل سکونت نتایج نشان

---

1. reliability

بررسی میزان امید به آینده و عوامل مؤثر بر آن ... ۱۳۷

داد که در نمونه تحقیق شهروندان همه مناطق (بالا، وسط و پایین شهر) حضور داشته‌اند. سطح پایگاه اقتصادی - اجتماعی شهروندان که ترکیبی از متغیرهای (میزان تحصیلات پاسخگو، وضعیت منزل مسکونی، متراژ مسکن، نوع شغل، میزان درآمد ماهیانه، میزان هزینه خانوار) است نیز مشخص شده است که ۴۸/۲ درصد پایگاه اقتصادی - اجتماعی خود را در سطح متوسط گزارش کرده‌اند.

جدول ۲- مقدار فراوانی و شاخص‌های آماری متغیر وابسته امید به آینده و متغیرهای مستقل تحقیق

متغیرها	مقادیر	کم	متوسط	زیاد	میانگین	انحراف معیار	تعداد گویه	حداقل	حداکثر
امید به آینده	فراوانی	۹۷	۱۸۲	۳۳۱	۴۲/۶۶	۶/۷۱	۱۲	۱۲	۶۰
	درصد	۱۵/۹	۲۹/۸	۵۴/۳					
احساس مقبولیت	فراوانی	۵۷	۱۷۶	۳۷۷	۱۴/۹۳	۲/۶۱	۴	۴	۲۰
	درصد	۹/۳	۲۸/۹	۶۱/۸					
نشاط اجتماعی	فراوانی	۱۷۷	۱۸۴	۲۴۹	۹۴/۱۰	۲۲/۵۳	۳۰	۳۰	۱۵۰
	درصد	۲۹	۳۰/۲	۴۰/۸					
احساس عدالت	فراوانی	۲۰۸	۲۱۹	۱۸۳	۱۱/۸	۲/۹۴	۴	۴	۲۰
	درصد	۳۴/۱	۳۵/۹	۳۰					
ارضای نیاز	فراوانی	۱۳۳	۲۶۳	۲۱۴	۱۸/۹۹	۴/۳۷	۶	۶	۳۰
	درصد	۲۱/۸	۴۳/۱	۳۵/۱					
دین‌داری	فراوانی	۱۱۲	۱۷۵	۳۲۳	۱۴/۹	۳/۲۵	۴	۴	۲۰
	درصد	۱۸/۴	۲۸/۷	۵۳					
احساس امنیت	فراوانی	۱۳۴	۲۱۶	۲۶۰	۱۶/۳۲	۲/۶۹	۵	۵	۲۵
	درصد	۲۲	۳۵/۴	۴۲/۶					
احساس محرومیت	فراوانی	۱۲۷	۳۲۰	۱۶۳	۱۰/۳۷	۲/۲۸	۵	۵	۱۵
	درصد	۲۰/۸	۵۲/۵	۲۶/۷					
پایگاه اقتصادی و اجتماعی	فراوانی	۱۷۶	۲۹۴	۱۴۰	۱۱/۸۱	۲/۱۳	۶	۶	۱۸
	درصد	۲۸/۹	۴۸/۲	۲۳					

جدول ۲ مقادیر توصیفی و شاخص‌های آماری متغیرهای مورد بررسی (اعم از متغیر وابسته امید به آینده و متغیرهای مستقل) را نشان می‌دهد. همان‌طور که هویداست نتایج مربوط به متغیر امید به آینده حاکی از این است که ۵۴ درصد در حد زیادی به آینده امیدوار می‌باشند. با توجه به این که میانگین مفهوم امید به آینده ۴۲/۶۶ است و دامنه تغییرات توزیع نمرات مفهوم ساخته شده بین ۱۲ تا ۶۰ می‌شود که متوسط دامنه تغییرات نمرات عدد ۳۶ می‌شود، می‌توان گفت که میزان امید به آینده در نمونه تحقیق در حد بالایی است. در مورد متغیرهای مستقل نیز باید اذعان نمود متغیرهای نشاط اجتماعی، احساس امنیت و ارضای نیازها در سطح متوسط رو به بالا ارزیابی شده‌اند و متغیرهای احساس محرومیت و پایگاه اقتصادی و اجتماعی در سطح متوسط برآورد شده‌اند و متغیرهای احساس مقبولیت و دین‌داری در حد بالا و متغیر احساس عدالت با میانگین ۱۱/۸ در حد متوسط رو به پایین برآورد شده‌اند.

ماتریس همبستگی پیرسون بین متغیرهای تحقیق

در این قسمت و با در نظر گرفتن ملاحظات آماری لازم (کمی بودن مقیاس متغیرها، نرمال بودن توزیع داده‌ها و خطی بودن رابطه بین متغیرها) به کمک دستور همبستگی پیرسون به بررسی رابطه بین متغیرهای مستقل تحقیق و متغیر وابسته امید به آینده پرداخته شده است، که نتایج آن به‌قرار زیر است.

جدول ۳- ماتریس همبستگی پیرسون بین متغیرهای تحقیق

متغیر	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹
احساس مقبولیت اجتماعی (۱)	۱								
احساس عدالت اجتماعی (۲)	۰/۲۱۶**	۱							
ارضاء نیاز (۳)	۰/۵۱۱**	۰/۳۰۵**	۱						
دین‌داری (۴)	۰/۳۳۲**	۰/۳۲۰**	۰/۲۹۶**	۱					
احساس محرومیت اجتماعی (۵)	-۰/۰۵۸	-۰/۱۴۸**	-۰/۲۲۴**	۰/۰۵۱	۱				
احساس امنیت (۶)	۰/۲۵۹**	۰/۲۰۹**	۰/۲۶۶**	۰/۳۳۵**	-۰/۱۰۵**	۱			
پایگاه اقتصادی- اجتماعی (۷)	۰/۰۴۳	-۰/۱۵۲**	۰/۰۴۲	-۰/۱۴۰**	-۰/۲۲۰**	۰/۰۰۷	۱		
نشاط اجتماعی (۸)	۰/۳۹۹**	۰/۳۲۴**	۰/۵۰۸**	۰/۳۷۵**	-۰/۱۸۹**	۰/۳۴۴**	۰/۰۰۱	۱	
امید به آینده (۹)	۰/۳۶۶**	۰/۱۴۲**	۰/۳۶۸**	۰/۲۰۲**	-۰/۲۳۹**	۰/۲۴۵**	۰/۱۵۴**	۰/۵۱۱**	۱

** معنادار در سطح خطای ۰,۰۱

نتایج حاصل از بررسی روابط بین متغیرهای مستقل و متغیر وابسته (امید به آینده) حاکی از این است که همه متغیرهای مستقل با امید به آینده رابطه معناداری دارند، همچنین شایان ذکر است به جز متغیر «احساس محرومیت اجتماعی» سایر متغیرهای مستقل با امید به آینده رابطه مستقیم و معناداری دارند. به بیانی دیگر با افزایش احساس مقبولیت اجتماعی، احساس عدالت اجتماعی، ارضاء نیاز، دین‌داری، احساس امنیت، پایگاه اقتصادی- اجتماعی و نشاط اجتماعی در بین شهروندان تهرانی، امید به آینده آن‌ها نیز افزایش می‌یابد، این در حالی است که با افزایش احساس محرومیت اجتماعی شهروندان، امید به آینده آن‌ها کاهش می‌یابد. لازم به ذکر است با توجه به نتایج ماتریس همبستگی، متغیر نشاط اجتماعی ($r = ۰/۵۱۱$) قوی‌ترین رابطه مثبت را با امید به آینده داشته است.

مقایسه امید به آینده به تفکیک متغیرهای جمعیت شناختی

میزان متغیر امید به آینده بر اساس وضعیت تأهل، جنسیت، سطح تحصیلات، سن و محل سکونت نیز مورد بررسی و آزمون قرار گرفته است. به منظور مقایسه امید به آینده به تفکیک جنس و وضعیت تأهل از آزمون تی مستقل استفاده شده است که نتایج آن به‌قرار زیر است.

جدول ۴- مقایسه میزان امید به آینده به تفکیک جنس و تأهل

آماره‌های توصیفی		آماره‌های تحلیلی		جنس	متغیر
میانگین	انحراف معیار	t	Sig		
۴۱/۸۳	۶/۳۸	-۳/۰۳۷	۰/۰۰۲	مرد	امید به آینده (۱۲-۶۰)
۴۳/۴۷	۶/۹۲			زن	
آماره‌های توصیفی		آماره‌های تحلیلی		تأهل	متغیر
میانگین	انحراف معیار	t	Sig		
۴۳/۵۳	۷/۵۰	۱/۹۹۸	۰/۰۴۶	مجرد	امید به آینده (۶۰-۱۲)
۴۲/۳۹	۵/۹۷			متأهل	

نتیجه آزمون تی مستقل نشان می‌دهد که بین میزان امید به آینده مردان و زنان تفاوت معناداری وجود دارد ($P < ۰,۰۱$ ، $t = -۳/۰۳۷$)، به نحوی که میزان امید به آینده زنان (با میانگین ۴۳/۴۷) بیشتر از میزان امید به آینده مردان (با میانگین ۴۱/۸۳) است. همچنین نتایج حاکی از این است که بین میزان امید به آینده مجردها و متأهلها تفاوت معناداری وجود دارد ($P < ۰,۰۵$ ، $t = ۱/۹۹۸$)، میزان امید به آینده مجردها (با میانگین ۴۳/۵۳) بیشتر از امید به آینده متأهلها (با میانگین ۴۲/۳۹) است. به منظور مقایسه امید به آینده به تفکیک سن، تحصیلات و مناطق محل سکونت از آزمون تحلیل واریانس یک‌راهه استفاده شده است.

جدول ۵- مقایسه امید به آینده به تفکیک سن

آزمون توکی		سن	آماره‌های تحلیلی		متغیر
			Sig	F	
۲	۱	میانسال (۳۶-۵۰ سال)	۰/۰۰۱	۶/۶۱۳	امید به آینده
۴۲/۸۱	۴۲/۸۱	بزرگسال (۵۱ سال و بالاتر)			
۴۳/۵۰		جوان (۱۸-۳۵ سال)			
۰/۶۹۸	۰/۲۱۵	سطح معنی داری			

نتایج حاصل از آزمون ($t = ۶/۶۱۳$ ، $P < ۰,۰۱$)، مؤید این مطلب است که بین میزان امید به آینده پاسخگویان سنین مختلف تفاوت معناداری وجود دارد. نتایج حاصل از آزمون توکی در رابطه با مقایسه میانگین‌ها نشان می‌دهد که کمترین میزان امید به آینده مربوط به میانسالان (با میانگین ۴۱/۴۰) و بیشترین میزان امید به آینده مربوط به جوانان (با میانگین ۴۳/۵۰) است.

جدول ۶- مقایسه امید به آینده به تفکیک تحصیلات

میانگین		تحصیلات	آماره‌های تحلیلی		متغیر
			Sig	F	
۲	۱	دیپلم و فوق دیپلم	۰/۰۰۱	۵/۹۳۲	امید به آینده
	۴۱/۷۹	زیر دیپلم			
	۴۲/۱۹	لیسانس			
۴۳/۲۱	۴۳/۲۱	فوق لیسانس و بالاتر			
۴۵/۱۸		سطح معنی داری			
۰/۰۷۹	۰/۳۱۱				

نتایج حاصل از آزمون ($t = ۵/۹۳۲$ ، $P < ۰,۰۱$)، نیز نشان می‌دهد که بین میزان امید به آینده پاسخگویان با تحصیلات مختلف تفاوت معناداری وجود دارد. نتایج مقایسه میانگین‌ها نشان می‌دهد که کمترین میزان امید به آینده مربوط به پاسخگویان با تحصیلات دیپلم و فوق‌دیپلم (با میانگین ۴۱/۷۹) و بیشترین میزان امید به آینده مربوط به پاسخگویان با تحصیلات فوق‌لیسانس و بالاتر (با میانگین ۴۵/۱۸) است.

جدول ۷- مقایسه امید به آینده به تفکیک منطقه محل سکونت

متغیر	آماره‌های تحلیلی		میانگین
	Sig	F	
امید به آینده			پایین
	۰/۲۶۱	۱/۳۶۵	متوسط
			بالا
			۴۲/۱۴
			۴۲/۸۶
			۴۳/۲۲

نتایج حاصل از آزمون ($t = ۱/۳۴۵$ ، $P > ۰,۰۵$)، مؤید این مطلب است که بین میزان امید به آینده شهروندان ساکن در مناطق مختلف تهران تفاوت معناداری وجود ندارد. مقایسه میانگین‌ها نشان می‌دهد که کمترین میزان امید به آینده مربوط به شهروندان ساکن در مناطق پایین تهران (با میانگین ۴۲/۱۴) و بیشترین میزان امید به آینده مربوط به شهروندان ساکن در مناطق بالای تهران (با میانگین ۴۳/۲۲) است.

آزمون رگرسیون چند متغیره عوامل مؤثر بر امید به آینده

به منظور برای بررسی عوامل مؤثر بر امید به آینده از رگرسیون چندمتغیره استفاده شده است. که نتایج آن در جدول زیر آورده شده است.

جدول ۸- آماره‌های تحلیل رگرسیونی تأثیر متغیرهای مستقل بر امید به آینده

شاخص	ضریب همبستگی (R)	R ^۲	R ^۲ تعدیل شده	F	سطح معناداری
مقدار	۰/۵۹۸	۰/۳۵۷	۰/۳۴۸	۴۱/۷۱۲	۰/۰۰۱

جدول ۹- بررسی میزان و جهت تأثیر متغیرهای مستقل بر امید به آینده

متغیر	ضرایب رگرسیون استاندارد نشده	خطای استاندارد	ضریب رگرسیونی استاندارد شده	t	سطح معنی داری
عدد ثابت	۱۶/۳۱۸	۲/۷۰۸	-	۶/۰۴۹	۰/۰۰۱
ارضاء نیاز	۰/۱۱۴	۰/۰۶۶	۰/۰۷۴	۱/۷۲۷	۰/۰۸۵
احساس مقبولیت	۰/۴۵۶	۰/۱۰۲	۰/۱۷۷	۴/۴۸۲	۰/۰۰۱
احساس عدالت	۰/۳۸۹	۰/۰۸۵	۰/۱۷۱	۴/۵۸۷	۰/۰۰۱
دین داری	۰/۰۴۸	۰/۰۷۶	۰/۰۲۴	۰/۶۲۳	۰/۵۳۴
احساس امنیت	۰/۱۴۰	۰/۰۹۰	۰/۰۵۶	۱/۵۴۷	۰/۱۲۲
احساس محرومیت	۰/۲۳۰	۰/۱۰۵	-۰/۰۷۸	۲/۱۹۲	۰/۰۲۹
پایگاه اقتصادی-اجتماعی	۰/۳۶۸	۰/۱۰۷	۰/۱۱۷	۳/۴۴۳	۰/۰۰۱
نشاط اجتماعی	۰/۱۶۱	۰/۰۱۶	۰/۴۱۵	۱۰/۰۱۵	۰/۰۰۱

بر مبنای اطلاعات جدول ۹ مشخص شد که ۳۴/۸ درصد از واریانس (تغییرات) متغیر امید به آینده توسط مجموع متغیرهای مستقل تبیین می‌گردد و با توجه به مقدار $F = 41/712$ و سطح معناداری به دست آمده که در سطح خطای کمتر از ۰/۰۱ معنادار است می‌توان گفت که مجموع متغیرهای یاد شده قادرند تغییرات امید به آینده را تبیین کنند. بر اساس جدول ۹ می‌توان گفت که همه متغیرهای مستقل به جز «ارضاء نیاز، دین داری و احساس امنیت» از عوامل مؤثر بر امید به آینده می‌باشند. تأثیر همه متغیرهای مستقل به جز متغیر «احساس محرومیت اجتماعی» بر امید به آینده افزایش است، یعنی با افزایش هر یک از آن‌ها امید به آینده نیز افزایش می‌یابد، اما با افزایش احساس محرومیت اجتماعی، امید به آینده کاهش می‌یابد. لازم به ذکر است که از بین

متغیرهای مستقل، متغیر «نشاط اجتماعی» بیشترین تأثیر را بر امید به آینده دارد. همچنین گفتنی است ضریب بتای ۰/۴۱۵، نشاط اجتماعی بدان معناست که به ازای هر واحد افزایش در انحراف استاندارد نشاط اجتماعی، ۰/۴۱۵ واحد افزایش در امید به آینده به وجود می‌آید و از آنجا که جهت این رابطه مثبت است، تغییر به صورت مستقیم و از نوع افزایشی است. تفسیر سایر عوامل نیز بدین صورت است و صرفاً میزان و جهت اثر تغییر می‌کند. با توجه به این که در بین متغیرهای مستقل، متغیر «نشاط اجتماعی» بیشترین تأثیر را بر امید به آینده داشته است، در این قسمت به کمک رگرسیون خطی چندگانه، متغیر نشاط اجتماعی را به عنوان متغیر وابسته میانی (واسط) تعریف کرده و تأثیر سایر متغیرهای مستقل بر این متغیر مورد بررسی قرار گرفته است که نتایج حاصل از آن به قرار زیر است.

آزمون رگرسیون چند متغیره عوامل مؤثر بر نشاط اجتماعی (به عنوان متغیر وابسته میانی)

به منظور برای بررسی عوامل مؤثر بر نشاط اجتماعی از رگرسیون چندمتغیره استفاده شده است.

جدول ۱۰- آماره‌های تحلیل رگرسیونی تأثیر متغیرهای مستقل بر نشاط اجتماعی

شاخص	ضریب همبستگی (R)	R ^۲	R ^۲ تعدیل شده	F	سطح معناداری
مقدار	۰/۶۱۳	۰/۳۷۶	۰/۳۶۹	۵۱/۸۹۳	۰/۰۰۱

جدول ۱۱- بررسی میزان و جهت تأثیر متغیرهای مستقل بر نشاط اجتماعی

متغیر	ضرایب رگرسیون استاندارد نشده	خطای استاندارد	ضریب رگرسیونی استاندارد شده	t	سطح معنی داری
عدد ثابت	۴۴/۴۱۷	۶/۶۰۴	-	۶/۷۲۵	۰/۰۰۱
ارضاء نیاز	۱/۱۲۰	۰/۱۶۰	۰/۲۸۴	۷/۰۱۰	۰/۰۰۱
احساس مقبولیت	۰/۸۲۰	۰/۲۵۵	۰/۱۲۴	۳/۲۱۴	۰/۰۰۱
احساس عدالت	۰/۸۸۴	۰/۲۱۱	۰/۱۵۱	۴/۱۸۴	۰/۰۰۱
دین داری	۰/۸۴۵	۰/۱۹۰	۰/۱۶۴	۴/۴۴۶	۰/۰۰۱
احساس امنیت	۰/۸۷۴	۰/۲۲۶	۰/۱۳۶	۳/۸۷۳	۰/۰۰۱
احساس محرومیت	-۰/۹۹۷	۰/۲۶۲	-۰/۱۳۲	-۳/۷۹۹	۰/۰۰۱
پایگاه اقتصادی-اجتماعی	۰/۰۸۶	۰/۲۷۰	۰/۰۱۱	۰/۳۱۷	۰/۷۵۱

بر مبنای اطلاعات جدول بالا مشخص شد که ۳۷ درصد از واریانس (تغییرات) متغیر نشاط اجتماعی توسط مجموع متغیرهای مستقل تبیین می‌گردد. بر اساس جدول بالا می‌توان گفت همه متغیرهای مستقل به جز «پایگاه اقتصادی-اجتماعی» از عوامل مؤثر بر نشاط اجتماعی می‌باشند. تأثیر همه متغیرهای مستقل به جز متغیر «احساس محرومیت اجتماعی» بر نشاط اجتماعی افزایش دهنده است. لازم به ذکر است از بین متغیرهای مستقل متغیر «ارضاء نیاز» بیشترین تأثیر را بر نشاط اجتماعی دارد.

نتایج حاصل از تحلیل مسیر عوامل مؤثر بر امید به آینده

متغیرهای «ارضاء نیاز»، «احساس مقبولیت»، «احساس عدالت»، «دین داری»، «احساس امنیت»، «نشاط اجتماعی» و «احساس محرومیت اجتماعی» به عنوان متغیرهای مستقل معرفی شدند و متغیر وابسته اصلی و نهایی این پژوهش «امید به آینده» است که

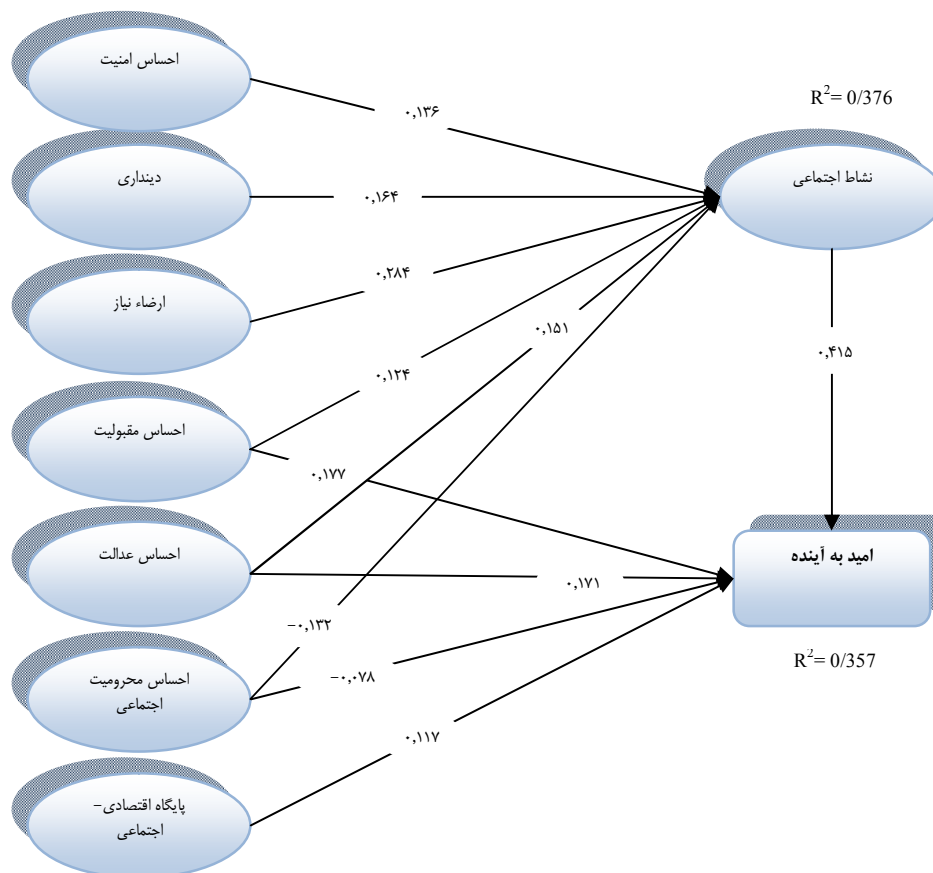
در این قسمت، به بررسی نتایج حاصل از تحلیل مسیر عواملی پرداخته می‌شود که بر امید به آینده تأثیر گذاشته‌اند. البته قبل از اشاره به این نتایج، باید گفت که متغیرهای مستقل به سه شیوه (الف - اثر صرفاً مستقیم، ب - اثر صرفاً غیرمستقیم، ج - اثر مستقیم و هم غیرمستقیم) و با ضریب تأثیر مختلف بر امید به آینده (به‌عنوان متغیر وابسته) تأثیر داشته‌اند که در قسمت زیر به بررسی سهم نسبی تأثیر هر یک از متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته پرداخته شده است.

جدول ۱۲- نتایج حاصل از تحلیل مسیر اثرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرهای تأثیرگذار بر امید به آینده

متغیر مستقل	متغیر وابسته	اثر مستقیم	اثر غیرمستقیم	کل اثر
نشاط اجتماعی	امید به آینده	۰,۴۱۵	----	۰,۴۱۵
پایگاه اقتصادی - اجتماعی		۰,۱۱۷	----	۰,۱۱۷
احساس مقبولیت اجتماعی		۰,۱۷۷	$(۰,۴۱۵) \times (۰,۱۲۴) = (۰,۰۵۱)$	۰,۲۲۸
احساس عدالت اجتماعی		۰,۱۷۱	$(۰,۴۱۵) \times (۰,۱۵۱) = (۰,۰۶۲)$	۰,۲۳۳
احساس محرومیت اجتماعی		-۰,۰۷۸	$(۰,۴۱۵) \times (-۰,۱۳۲) = (-۰,۰۵۴)$	-۰,۱۳۲
احساس امنیت اجتماعی		----	$(۰,۴۱۵) \times (۰,۱۳۶) = (۰,۰۵۶)$	۰,۰۵۶
دین‌داری		----	$(۰,۴۱۵) \times (۰,۱۶۴) = (۰,۰۶۸)$	۰,۰۶۸
ارضاء نیاز		----	$(۰,۴۱۵) \times (۰,۲۸۴) = (۰,۱۱۷)$	۰,۱۱۷

۱۴۷ بررسی میزان امید به آینده و عوامل مؤثر بر آن ...

مدل ۲- مدل تحلیل مسیر

بحث و نتیجه گیری

امیدواری و خوش بینی از جمله نشانه های پویایی و نشاط در جامعه و انگاره ای برای پیشرفت اجتماعی است. امیدوار بودن مهم ترین انگیزه در زندگی انسان است و عدم امید به آینده و کسالت، موجب کناره گیری فرد از اجتماع، افسردگی و انزوای اجتماعی می شود که این عوامل خود کاهش فعالیت و کارایی را به دنبال دارند. همچنین ناامیدی در بُعد فردی موجب از بین رفتن نیرو و اراده لازم برای نیل به اهداف می شود. افراد ناامید نسبت به توانایی های خود باور نداشته و از آینده تصویری نامطلوب دارند و به

همین سبب سرخورده و منفعل می‌شوند. در مقابل، افراد امیدوار، از خلاقیت خود استفاده کرده و باعث پیشرفت جامعه و تأثیر مثبت در آن می‌شوند و این موضوع به نوبه خود، راه‌های رسیدن به آرزوها و امیدهای افراد را هموار خواهد کرد و انگیزه مضاعفی نیز برای برداشتن موانع پیش رو به وجود می‌آورد. بدین منظور در این پژوهش به مطالعه و تحلیل میزان امید به آینده و عوامل مؤثر بر آن (احساس مقبولیت اجتماعی، احساس عدالت، ارضا نیاز، دین‌داری، احساس امنیت، پایگاه اقتصادی- اجتماعی، نشاط اجتماعی و احساس محرومت) در بین شهروندان تهرانی پرداخته شد.

مطابق با یافته‌های توصیفی پژوهش، میزان برخورداری و سطح امید به آینده شهروندان در تهران متوسط رو به بالا ارزیابی شده است؛ که با نتایج تحقیق هزارجریبی و صفری شالی (۱۳۸۹) و داداش زاده (۱۳۹۴) مبنی بر میزان امید به آینده که در حد متوسط رو به بالاست تقریباً مطابقت دارد.

در بررسی رابطه بین عوامل (احساس مقبولیت اجتماعی، احساس عدالت، ارضا نیاز، دین‌داری، احساس امنیت، پایگاه اقتصادی- اجتماعی، نشاط اجتماعی و احساس محرومت) و متغیر وابسته امید به آینده، طبق یافته‌هایی که به دست آمده می‌توان گفت که همه متغیرهای مستقل با امید به آینده رابطه معناداری دارند، همچنین شایان ذکر است که به جز متغیر «احساس محرومیت اجتماعی» سایر متغیرهای مستقل با امید به آینده رابطه مستقیم و معناداری دارند. به بیانی دیگر با افزایش احساس مقبولیت اجتماعی، احساس عدالت اجتماعی، ارضاء نیاز، دین‌داری، احساس امنیت، پایگاه اقتصادی- اجتماعی و نشاط اجتماعی در بین شهروندان تهرانی، امید به آینده آن‌ها نیز افزایش می‌یابد، این در حالی است که با افزایش احساس محرومیت اجتماعی شهروندان، امید به آینده آن‌ها کاهش می‌باید. لازم به ذکر است با توجه به نتایج ماتریس همبستگی متغیر نشاط اجتماعی ($r = 0/511$) قوی‌ترین رابطه مثبت را با امید به آینده داشته است. هیلز و آرجیل (۲۰۰۱) معتقد هستند، نشاط بر نگرش و ادراکات شخصی مبتنی است و به حالتی اشارت دارد که مطبوع و دلپذیر است و از تجربه

هیجان‌های مثبت و خشنودی از زندگی نشأت می‌گیرد. طبعاً چنین حالت خوش‌آیندی با فقدان افسردگی، اضطراب، پرخاشگری، ناامیدی و سایر هیجان‌های منفی همراه است. بدین ترتیب نشاط عبارت است از: چگونگی داوری درباره نحوه گذران زندگی. این نوع داوری متأثر از ادراکات شخصی فرد و تجربه احساسات و عواطف مثبت است که بر سبک تبیین، قضاوت و تصمیم‌گیری او اثر می‌گذارد و یکی از علل تأثیرگذار در برقراری اصول بهداشت روانی و خوشبختی است و بر فضای شناختی و رشد آن اثر می‌گذارد. شادکامی یکی از ابعاد اصلی تجربه بوده و معمولاً در پی ایجاد پاسخ‌های مطلوب است که کارکرد مناسبی بر جای می‌گذارند. همچنین در رابطه با معناداری و رابطه متغیر احساس امنیت با متغیر وابسته امید به آینده باید اذعان داشت که این نتیجه با یافته پژوهش داداش زاده (۱۳۹۴) همخوانی دارد. همچنین یافته تحقیق حاضر مبنی بر رابطه معنادار میان دین‌داری و امید به آینده با یافته‌های تحقیق افشانی و جعفری (۱۳۹۵)، عبدلهی (۱۳۸۸)، علیزاده اقدام (۱۳۹۱)، امیرخان نژاد و صباغ (۱۳۹۵) نیز مطابقت دارد.

با توجه به نتایج آزمون‌های مقایسه امید به آینده به تفکیک متغیرهای جمعیت شناختی باید اذعان نمود که بین میزان امید به آینده مردان و زنان تفاوت معناداری وجود دارد، نتایج تحقیق حاضر ناهمسو با تحقیق داداش زاده (۱۳۹۵) و افشانی و جعفری (۱۳۹۵) است که مبنی بر عدم رابطه میان جنس و امید به آینده هستند. همچنین نتایج حاصل از آزمون تحلیل واریانس یکراهه (توکی) مؤید این مطلب است که بین میزان امید به آینده پاسخگویان سنین مختلف تفاوت معناداری وجود دارد. این نتایج همسو با تحقیقات افشانی و جعفری (۱۳۹۵)، علیزاده اقدام (۱۳۹۱) و عبدلهی (۱۳۸۸) است. همچنین مطابق با نتایج آزمون t بین میزان امید به آینده مجردها و متأهل‌ها تفاوت معناداری وجود دارد. نتایج تحقیق حاضر مؤید این مطلب است که بین میزان امید به آینده پاسخگویان با تحصیلات مختلف تفاوت معناداری وجود دارد. که

این نتایج با یافته‌های تحقیق افشانی و جعفری (۱۳۹۵) ناهمسو و با تحقیقات عبدالهی (۱۳۸۸) و علیزاده اقدم (۱۳۹۱) همسو است.

در نهایت نتایج رگرسیونی حاکی از آن است که متغیرهای واردشده توانسته‌اند ۳۴/۸ درصد از تغییرات میزان امید به آینده را در بین شهروندان در شهر تهران تبیین کنند. از میان متغیرهای واردشده در مدل رگرسیونی، به ترتیب متغیرهای نشاط اجتماعی با مقدار بتای ۰/۴۱۵، احساس عدالت با مقدار بتای ۰/۱۷ و احساس مقبولیت با مقدار بتای ۰/۱۷ بیش‌ترین اثرگذاری را بر امید به آینده داشته‌اند. هرچقدر که افراد یک جامعه در رسیدن به اهداف مورد انتظار خود موفق شوند، رضایت ذهنی آن‌ها بالا رفته و این امر باعث افزایش نشاط و افزایش میزان امید به آینده آن‌ها می‌شود. به نظر اسنادی اهداف عنصر کلیدی امید به آینده افراد محسوب می‌شود، چرا که امید به آینده حول دستیابی به اهداف می‌چرخد. به عبارتی افرادی به آینده امید خواهند داشت که هدف‌هایشان را تعیین می‌کنند و استراتژی خاصی را جهت رسیدن به آن در نظر می‌گیرند و همچنین انگیزه لازم برای اجرای آن اهداف را به وجود می‌آورند. بنابراین می‌توان استنباط کرد که متغیرهای مستقل مورد استفاده در این پژوهش، شرایطی را فراهم می‌سازند که شهروندان بتوانند استراتژی‌های لازم برای دستیابی به اهداف خود را طراحی نمایند و همچنین به‌واسطه فراهم آمدن نیاز (ارضای نیازها) و کسب مقبولیت و احساس امنیت ناشی از این متغیرها، انگیزه لازم جهت دستیابی به اهداف تعیین‌شده را در خود به وجود می‌آورند که خود زمینه‌ساز امید در آن‌ها خواهد شد.

در مورد امید باید خاطر نشان ساخت که امید روندی فعال و آموختنی است، شیوه‌ای از اندیشیدن است که رفتارهای خاصی را به دنبال دارد. امید مانند بذری است که در ذهن نوجوانان و جوانان کاشته می‌شود و با رشد فرد رشد می‌کند، از این‌رو لازم است که به عوامل تقویت‌کننده آن توجه شود. با توجه به تعاریفی که برای امید آمده، می‌توان گفت: حالت انتظار و فراهم کردن مقدمات و از بین بردن موانع، شرط امید و امیدواری است؛ بنابراین، اگر مورد انتظار از امور محال و یا دور از دسترس باشد یا

بررسی میزان امید به آینده و عوامل مؤثر بر آن ... ۱۵۱

حالت انتظار وجود نداشته و فرد به آنچه پیش خواهد آمد یقین داشته باشد، هیچ‌یک یا برخی از اسباب و علل به وجود آمدن (مورد انتظار) را فراهم نکند، تحت عنوان امید و امیدوار قرار نمی‌گیرد. از سویی دیگر، از آنجاکه امید با تحرک و پویایی همراه است، برطرف کردن موانع و فراهم آوردن مقدمات، که از شرایط امیدواری است، نیاز به تفکر و اندیشه دارد تا به رفتاری هدفمند منتهی شود.

منابع

- ارجمندی نیا، علی‌اکبر؛ خان جانی، مهدی؛ محمودی، مریم. (۱۳۹۱)، امید و امیدواری: نظریه‌ها، مفاهیم و روش‌های ارتقای در جوانان و دانشجویان، تهران، *دفتر مطالعات فرهنگی و برنامه‌ریزی اجتماعی*، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.
- افشانی، سید علیرضا؛ جعفری، زینب. (۱۳۹۵)، رابطه سرمایه اجتماعی و امید به آینده در بین دانشجویان دانشگاه یزد، *فصلنامه علوم اجتماعی*، سال ۲۵، شماره ۷۳.
- الوانی، سید مهدی. (۱۳۷۸)، *نظریه برابری، مجموعه مقالات رفتار سازمانی*، تهران، مرکز آموزش مدیریت دولتی، چاپ اول.
- امیر خان نژاد، امیرعلی؛ صباغ، صمد. (۱۳۹۵)، بررسی رابطه بین بیگانگی اجتماعی، فقر اقتصادی و اعتقادات دینی با امید به آینده دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی مرنده، *مطالعات جامعه‌شناسی*، سال ۷، شماره ۲۶.
- داداش زاده، ناهید. (۱۳۹۴)، بررسی جامعه‌شناختی امید به آینده و احساس شادکامی در بین خانواده‌های شاهد و اینترگر و عوامل مرتبط با آن، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، گروه علوم اجتماعی دانشگاه تبریز.
- رفیع پور، فرامرز. (۱۳۷۸)، *آنومی یا آشفتگی اجتماعی*، تهران: انتشارات سروش.
- ریو، جان مارشال. (۱۳۸۶) *ف انگیزش و هیجان*، ترجمه: یحیی سید محمدی، تهران: نشر ویرایش.
- صفدری، سلمان. (۱۳۷۴)، «رضایت اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته پژوهشگری اجتماعی*، دانشکده ادبیات، دانشگاه شهید بهشتی.

- صفری شالی، رضا. (۱۳۹۶)، بررسی میزان نشاط. (شادکامی) اجتماعی در بین مردم شهر تهران و عوامل مؤثر بر آن، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- صفری شالی، رضا. (۱۳۹۲)، بررسی گفتمان عدالت اجتماعی در دولت‌های بعد از انقلاب اسلامی ایران، *پایان‌نامه دکتری رفاه اجتماعی* دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبائی.
- صفری شالی، رضا. (۱۳۸۸) *بررسی نشاط و امید در بین جوانان قم*، کارفرما کارگروه فناوری اطلاعات استان، ناظر طرح دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم.
- عبدالمهی، مهرناز. (۱۳۸۹)، تبیین جامعه‌شناختی امید به آینده، *مجله رشد آموزش و پرورش*، دوره ۱۴، شماره ۲.
- عزمی، سعیده. (۱۳۸۶)، بررسی رابطه جهت‌یابی آینده، امیدواری، هیجان خواهی تکانشی و رفتارهای پرخطر در بین نوجوانان دختر و پسر شهر تهران، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد* دانشگاه علامه طباطبائی تهران.
- علیزاده اقدم، محمدباقر. (۱۳۹۱)، بررسی میزان امید به آینده در بین دانشجویان و عوامل مؤثر بر آن، *مجله جامعه‌شناسی کاربردی*، شماره ۳۸.
- فاضل زاده، پریناز. (۱۳۸۵)، عوامل مؤثر بر امید به آینده جوانان، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشگاه شهید بهشتی.
- گار، تدرابرت. (۱۳۷۷)، *چرا انسان‌ها شورش می‌کنند؟* تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- لوتانز، فرد. (۱۳۷۲)، *رفتار سازمانی*، ترجمه: غلامعلی سرمد، تهران: بانک مرکزی
- مازلو، آبراهام اچ. (۱۳۶۷)، *انگیزش و شخصیت*، ترجمه احمد رضوانی، مشهد: آستان قدس رضوی، چاپ اول.
- محققیان، زهرا؛ پرچم، اعظم. (۱۳۹۱)، ماهیت امید، مقایسه تطبیقی بین اسلام و مسیحیت، *مجله معرفت ادیان*، شماره ۱.
- میرزاییان، بهرام؛ حسن زاده، رمضان؛ مصلی جویباری، میترا. (۱۳۹۳)، سهم امید به آینده معلمان در پیش‌بینی شادکامی دانش‌آموزان دختر، *مجله زن و جامعه*، شماره ۱.
- نادى، محمدعلی؛ سجادیان، ایلناز. (۱۳۹۰)، تحلیل روابط معنای معنوی با بهزیستی معنوی، شادی ذهنی، رضایت از زندگی، شکوفایی روان‌شناختی، امید به آینده و هدفمندی در زندگی دانشجویان، *مجله طلوع بهداشت*، دانشکده بهداشت یزد، سال ۱۰، شماره ۳ و ۴.
- هزارجریبی، جعفر؛ صفری شالی، رضا. (۱۳۸۹)، بررسی مفهوم شادکامی اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن، *فصلنامه علمی و پژوهشی برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، شماره ۳، سال دوم.

- Adams, S.A., & Partee, D.J. (1998). Hope: The critical factor in recovery. *Journal of psychosocial Nursing*, 36. (4).
- Argyle M. (2001). *The Psychology of Happiness*. London Routledge.
- Alois, P. (2014). Income Inequality and Happiness: Is There a Relationship? *LIS working paper series*, No.614.
- Bonab, B.G. (2010). "Relation between Mental Health and Spirituality in Tehran University Student". *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 5: 887-891.
- Frank, J. (1968). The role of hope in psychotherapy *International Journal of psychiatry*, 5
- Frankel, V.E. (1984). *Man, s Search for Meaning: An Introduction to Logo therapy*. London: Hodder & Stoughton.
- Frederickson, B. L. (2009) *Positivity: Ground Breaking Research Reveals How to Embrace the Hidden Strength of Positive Emotions*, Overcome Negativity and Thrive. New York: Grown Publishing.
- Fowler, J. H., Christakis, N. A. (2008). Dynamic Spread of Happiness in a Large Social Network: Longitudinal Analysis Over 20 Year in the Framingham Heart Study. *British Medical Journal*, 337-338.
- Hills, P.& Argyle. M. (2001). *Happiness, introversion -extraversion and happy introverts*. Personality and Individual Differences.
- McCare, R. and Costa, P. (1999). *A five factor theory of personality*. In L. Pervin and O. John (eds), *Hand book of personality*(2nd edn, pp. 139-53). New York: Guilford.
- Miller, J.F. (1986). Development of an instrument to measure hope. University of Illinois at Chicago, Dissertation Abstracts International, B- 47/11, AAC8705572.
- Shaw, M, Costanzo, P,R. (1985). *Theories of socialpsychology* USA, Mc Grave.
- Snyder C.R. Ritschel L.A., Ravid., L.K. and Berg C.J. (2006). Balancing Psychological Assessments: Including strengths and Hope in client Reports. *Journal of clinical Psychology*, 62(1), 33-46.
- Snyder, C.R.; C. Harris, J.R. Anderson, S.A. Holleran, L.M. Irving, S.T. Sigmon & et al. (1991). "The will and the Ways: Development and Validation of an Individual-Differences Measure of Hope". *Journal of Personality and Social Psychology*, 60: 570-585.